

УДК 94+394.2(510)+338.48

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026.363257>

О. С. КОМОВА

завідувач музею історії КНЛУ, старший викладач кафедри історії і туризму,
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)

e-mail: lesika551@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6689-5140>

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ТА ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В СВІТІ ТА УКРАЇНІ У XX – ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ XXI СТОЛІТТЯ

Анотація

Метою статті є дослідження історії розвитку соціального та інклюзивного туризму в світі та Україні у XX – першій чверті XXI століття. **Методологічною** основою дослідження є принципи наукового об'єктивізму та історизму. В ході дослідження використовувалися методи аналізу, синтезу, індуктивний, дедуктивний, описовий, систематизація, узагальнення. **Наукова новизна.** Здійснено аналіз історії розвитку соціального та інклюзивного туризму в світі та Україні у XX – першій чверті XXI століття. Описано різні аспекти соціального туризму: як соціальний туризм сприймається в різних соціокультурних і географічних умовах; які елементи соціального туризму виключені; як змінюється демографія потенційних соціально відчужених груп. У дослідженні також пояснюються тенденції особливих форм туризму та їхнє значення для соціальної інклюзії в туризмі. **Результати дослідження.** Досліджено взаємозв'язок інклюзивного туризму і соціальної інтеграції, висвітлено важливість участі осіб з обмеженими можливостями у туристичних подіях та програмах з точки зору світового досвіду. Наголошується на необхідності усвідомлення важливості та впровадження інклюзивного дизайну для осіб з особливими потребами з точки зору світового досвіду та історії. Висвітлено ключові проблеми, з якими стикаються люди з обмеженими можливостями під час участі в туристичній діяльності в світі та в Україні, а також запропоновано інноваційні рішення для створення більш інклюзивного та комфортного туристичного середовища. Описано переваги доступної туристичної індустрії для людей з особливими потребами, як-от розширена соціальна підтримка, соціальний прогрес і робота над забезпеченням добробуту. Зроблено висновки про необхідність інституціоналізації соціального та інклюзивного туризму в Україні, розробки стандартів якості послуг, створення реєстрів програм, розвитку партнерств і комплексного підходу до формування безбар'єрного середовища як чинника сталого розвитку.

Ключові слова: соціальний туризм, інклюзивний туризм, історія туризму, соціальна реабілітація, доступний туризм.

O. S. KOMOVA

Head of the History Museum at KNLU, Senior Lecturer in the Department of History and
Tourism,

Kyiv National Linguistic University (Kyiv, Ukraine)

e-mail: lesika551@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6689-5140>

THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL AND INCLUSIVE TOURISM IN THE WORLD AND UKRAINE IN THE XXTH – FIRST QUARTER OF THE XXIST CENTURY

Abstract

The purpose of the article is to study the history of the development of social and inclusive tourism in the world and in Ukraine in the XXth – the first quarter of the XXIst century. The methodological basis

of the research is the principles of scientific objectivism and historicism. During the research, methods of analysis, synthesis, inductive, deductive, descriptive, systematization, and generalization were used. **Scientific novelty.** An analysis of the history of the development of social and inclusive tourism in the world and Ukraine in the 20th – the first quarter of the 21st century was carried out. Various aspects of social tourism are described: how social tourism is perceived in different socio-cultural and geographical conditions; what elements of social tourism are excluded; how the demography of potential socially excluded groups changes. The study also explains the trends in special forms of tourism and their significance for social inclusion in tourism. **Research results.** The relationship between inclusive tourism and social integration is studied, the importance of the participation of persons with disabilities in tourist events and programs from the point of view of world experience is highlighted. Emphasis is placed on the need to realize the importance and implementation of inclusive design for individuals with special needs in terms of world experience and history. The key problems faced by people with disabilities when participating in tourism activities in the world and in Ukraine are highlighted, as well as innovative solutions for creating a more inclusive and comfortable tourist environment are proposed. The benefits of an affordable tourism industry for people with special needs are described, such as expanded social support, social progress, and welfare work. Conclusions were made about the need to institutionalize social and inclusive tourism in Ukraine, develop service quality standards, create program registers, develop partnerships and a comprehensive approach to the formation of a barrier-free environment as a factor of sustainable development.

Keywords: social tourism, inclusive tourism, history of tourism, social rehabilitation, accessible tourism.

Вступ. Створення безбар'єрного середовища для осіб з особливими потребами у сфері туризму та рекреації є суспільним благом, яке пов'язане з економічним та соціальним розвитком країни в цілому. Для цього необхідно враховувати особливості кожної особи, яка належить до групи населення з особливими потребами.

На жаль, люди з особливими потребами часто стикаються з несправедливістю, яка породжена малозрозумілими стереотипами. Ось чому туризм має бути ефективним інструментом для зниження бар'єрів, зміцнення соціальної згуртованості та формування позитивного ставлення. Участь у туристичних заходах та програмах може сприяти поліпшенню фізичного та емоційного здоров'я, а також розширити можливості для розваг та підвищення якості життя. Сприяння доступності та інклюзивності в туризмі сприяє побудові суспільства, яке враховує потреби всіх своїх членів. Це має вирішальне значення для забезпечення інклюзивного підходу в різних аспектах життя.

Крім того, розвиток туризму для людей з особливими потребами приносить економічні вигоди, зокрема створення нових робочих місць та розвиток спеціалізованих туристичних послуг. Більше того, туризм може поглибити культурне взаєморозуміння та сприяти більшій взаємодії між різноманітними соціально-культурними групами, що допомагає вирішувати проблеми та сприяти здоровому взаємному розумінню. Вивчення та адаптація туристичної інфраструктури для задоволення потреб різних груп споживачів є важливим завданням, яке значно сприяє доступу до туристичних ресурсів для людей з особливими потребами.

У цьому контексті актуальність дослідження видається беззаперечною, оскільки вивчення історії становлення та розвитку соціального та інклюзивного туризму створює підґрунтя для глибшого осмислення його сучасних викликів та визначення перспектив удосконалення нормативної, організаційної й інфраструктурної бази в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В зарубіжній і українській історіографії досить мало ґрунтовних робіт, які описують розвиток соціального та інклюзивного туризму. В Україні надзвичайно мало досліджень, що комплексно поєднують історичний, соціальний та інституційний аспекти розвитку соціального

та інклюзивного туризму. Українська дослідниця А. Люта (2015). стверджує, що соціальний туризм спрямовується на задоволення потреб соціально незахищених категорій населення, а Кравченко (2022) описує розвиток і адаптацію інклюзивного туризму в умовах закладу освіти. Різні аспекти розвитку і функціонування соціального та інклюзивного туризму висвітлено у працях вітчизняних науковців: Бейдика О. та Топалової О. (2025)., Н. Белоусової (2018). Дослідження західних науковців J. Darcy, S. Buhalis, R. McKercher (2020), спрямовані на аналіз адаптації туристичної інфраструктури та послуг для людей з особливими потребами.

Крім того, значний внесок у дослідження в галузі туризму та рекреації для людей з особливими потребами також роблять експерти з різних організацій. Зокрема, експерти зі Всесвітньої організації туризму, Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), Всеукраїнського центру професійної реабілітації осіб з інвалідністю, Національної ради осіб з інвалідністю України, Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю та Департаменту у справах осіб з інвалідністю Міністерства праці та соціальної політики України вивчають та аналізують різні аспекти питання інклюзивного туризму. Їхні дослідження спрямовані на визначення ефективних стратегій, покращення доступності та створення сприятливих умов для активного використання туристичних послуг людьми з особливими потребами.

Метою статті є дослідження історії розвитку соціального та інклюзивного туризму в світі та Україні у ХХ – першій чверті ХХІ століття.

Методи та методологія проведеного дослідження. Методологічною основою дослідження є принципи наукового об'єктивізму та історизму. В ході дослідження використовувалися передусім універсальні методи наукового пізнання – аналізу, синтезу, індуктивний, дедуктивний, описовий та ін. Також були використані такі методи дослідження: аналіз, систематизація, узагальнення, синтез. Метод аналізу і синтезу наукових джерел використано для вивчення теоретичних основ соціального та інклюзивного туризму; метод порівняльного аналізу – для виявлення відмінностей та спільних рис у підходах різних країн і в Україні; описовий метод – для характеристики реалізованих програм у сфері соціального та інклюзивного туризму; метод системного підходу для комплексного розгляду чинників, що впливають на впровадження соціального та інклюзивного туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Люди з особливими потребами є повноправними членами суспільства, і їхні проблеми історично завжди потребували постійної уваги. Соціальний та інклюзивний туризм також може слугувати джерелом економічного розвитку для громад, які були раніше виключені або мали обмежений доступ до туризму ресурси. Це може створити нові робочі місця та підтримати розвиток територій. Ці напрями туризму сприяє підвищенню обізнаності та розумінню важливості різноманітності в суспільстві – це може служити інструмент боротьби зі стереотипами та популяризації позитиву уявлення різних груп населення. Щодо культурного обміну, то соціальний та інклюзивний туризм стимулюють культурний обмін між різними групами, сприяє взаєморозуміння та підвищує оцінку різних культур, тим самим сприяючи культурній інтеграції (Кравченко & Кучер, 2019, с. 110–111).

Сучасні дослідники розрізняють дві моделі розуміння інклюзивності – медичну та соціальну. Медична модель сформувалася у ХІХ столітті. У рамках медичної моделі людина з особливими потребами – це пацієнт із відхиленням у поведінці. Таке розуміння передбачає необхідність медичної корекції, а в деяких випадках – ізоляції, що, природно, впливає на можливість інтеграції людини в суспільство. Для людей з особливими потребами створюються спеціалізовані школи-інтернати,

пансіонати, санаторії та навчальні заклади. Медична модель породжує багато стереотипів та міфів про людей з особливими потребами (наприклад, їх сприймають як безпорадних або нездатних створити сім'ю), що створює бар'єр між ними та іншими. Соціальна модель розуміння інвалідності, яка набула популярності в середині XX століття, протистоїть медичній моделі. Авторами цієї моделі були самі люди з особливими потребами. У 1976 році Союз людей з фізичними вадами проти ізоляції запропонував нове визначення інвалідності: це перешкода або обмеження активності, спричинене сучасною соціальною структурою, яка приділяє мало або взагалі не приділяє уваги людям з фізичними вадами і, таким чином, виключає їхню участь у основних соціальних заходах.

Отже, основою соціальної моделі є необхідність інтеграції людей з особливими потребами в усі сфери життя, надання їм прав і свобод на рівних з усіма іншими для реабілітації та, що найголовніше, реалізації життєвого потенціалу з урахуванням обмежень, пов'язаних зі станом здоров'я. Донедавна переважала медична модель інвалідності, яка визначала ставлення влади та суспільства до людей з інвалідністю. Людей з особливими потребами сприймали або як велику проблему, або як людей, що живуть десь на задньому плані, в ізоляції. Згідно з цим підходом, багато ресурсів, необхідних для життя людей з інвалідністю, були недоступними: якісна освіта, участь в економічному житті, туризм та відпочинок, спорт. Обнадійливим є те, що медична модель інвалідності поступово замінюється соціальною, і завданням суспільства є забезпечення рівних прав, можливостей та обов'язків і вільного вибору з урахуванням особливих потреб людей з людей з особливими потребами (Безугла, Белобородова, & Герасименко, 2022, с. 22).

Якщо звертатися до витоків соціального і інклюзивного туризму в світі, то зазначимо, що найдавніші форми подорожей людей з особливими потребами були пов'язані з паломництвом та лікувальними цілями, які часто перепліталися між собою. До сьогодні Католицьке туристичне бюро, розташоване в штаті Меріленд, щорічно організовує паломництво для людей з інвалідністю або захворюваннями до міста Лурд у Франції, де паломники вживають цілющі води та відвідують святі місця. Популярним світським центром оздоровлення в Англії було місто Бат, лікувальні властивості якого були визнані задовго до приходу римлян у 43 році н. е. У більш сучасні часи подорожі на великі відстані і навіть за кордон для лікування в найсучасніших лікарнях та реабілітаційних центрах залишаються звичним явищем як для дітей, так і для дорослих з інвалідністю. Однією з таких мекк у США, що існує з середини 1920-х років, є Реабілітаційний центр з лікування поліомієліту у Варм-Спрінгсі (нині Інститут реабілітації Рузвельта у Варм-Спрінгсі), організований і профінансований у перші роки свого існування Франкліном Делано Рузвельтом (Pelka, 1997, p. 318).

Аналізуючи передумови розвитку інклюзивного туризму, не варто заглядати далі, ніж до Першої та Другої світових воєн, які змусили уряди США та Європи надавати пільги та послуги, зокрема реабілітацію, освіту та матеріальну допомогу, ветеранам з інвалідністю, що поверталися додому. В Англії та Франції поранені під час війни отримували переважне право на місця в громадському транспорті. У США табори для ветеранів з інвалідністю надавали можливості для відпочинку, деякі з яких існують і донині, наприклад, «Табір відпочинку для ветеранів з інвалідністю» у Міннесоті. У міжвоєнний період благодійні організації, що орієнтувалися на конкретні види інвалідності, почали організовувати літні табори. Для багатьох дітей, у тому числі тих, які постраждали від епідемії поліомієліту, це стало першим досвідом подорожі далеко від дому. Ці заклади були сегреговані, хоча, як не дивно, саме ця сегрегація,

можливо, сприяла формуванню почуття ідентичності інвалідів або спільноти, що було так важливо для подальшої боротьби за рівні права (Neumann, 2003).

Спортивні змагання на інвалідних візках, особливо після Другої світової війни, стали ще однією нагодою для подорожей. Оскільки легка атлетика на інвалідних візках була важливим засобом реабілітації у госпіталях для ветеранів, цілком природно, що організація «Паралізовані ветерани Америки», заснована у 1946 році, відіграла провідну роль у популяризації легкої атлетики та рекреації на інвалідних візках. Спортивні подорожі набули міжнародного характеру в 1948 році, коли провідний англійський реабілітаційний центр для ветеранів, лікарня Сток-Мандевіль, організував перші Міжнародні ігри на інвалідних візках, приурочені до Олімпійських ігор у Лондоні. У 1960 році в Римі відбулися перші офіційні Паралімпійські ігри, які зібрали 400 спортсменів із 23 країн (Pelka, 1997, с. 235). Також були організовані регіональні змагання, такі як Ігри для інвалідів Далекого Сходу та Південного Тихоокеанського регіону, які вперше відбулися у 1975 році (ILRU 2003). До Паралімпійських ігор 2004 року в Греції загальна кількість спортсменів зросла до 3 969, які представляли 136 країн (Cruise, 2004, р. 16). Тривалим позитивним наслідком Паралімпійських ігор є підвищення доступності міста-господаря, яке, як правило, робить вулиці, готелі, атракції та навіть системи громадського транспорту доступними для інвалідних візків. В Афінах навіть Акрополь тепер має підйомник для інвалідних візків.

Коли людизособливими потребами почали створювати власні політичні організації, їхні члени стали відвідувати регіональні та національні конференції. Найперша така організація, Національна асоціація глухих (NAD), проводила національні з'їзди ще з 1880-х років, однак такі поїздки стали значущою тенденцією лише у 1940-х роках із утворенням значної кількості груп із захисту прав людей з інвалідністю, зокрема Американської федерації людей з фізичними вадами, Національної федерації сліпих (NFB), Асоціації паралізованих ветеранів та Національної асоціації травм спинного мозку (Pelka, 1997, с. 212). Дворічні конференції NAD зараз збирають понад 2500 делегатів, тоді як відвідуваність з'їздів NFB зазвичай перевищує 3000 осіб; і це лише дві з сотень організацій людей з інвалідністю, які зараз проводять зустрічі на місцевому, штатному та національному рівнях. Міжнародні конференції з питань інвалідності також приваблюють делегатів з усіх куточків світу. У 1999 році на Міжнародній саміт-конференції з питань самостійного життя, що відбулася у Вашингтоні, округ Колумбія, були присутні 110 лідерів у сфері прав інвалідів із 50 країн (ILRU, 2003).

Після 1946 року, коли Закон США № 663 передбачив надання безкоштовних автомобілів ветеранам, які втратили кінцівки або залишилися паралізованими під час Другої світової війни, Асоціація ветеранів-інвалідів (PVA) почала активно популяризувати нові технології, такі як ручне керування. На той час автомобілі з автоматичною коробкою передач, які вперше почала продавати компанія General Motors у 1940 році, стали більш поширеними (Zames, 2001, с. 174–175). Розробка гідравлічних підйомників для транспортних засобів відбулася у 1950-х роках. Тімоті Нудженту, який заснував Національну асоціацію баскетболу на інвалідних візках у 1949 році, приписують створення першого автобуса, оснащеного гідравлічним підйомником, у США (Pelka, 1997, с. 225).

Для людей із особливими потребами технології були менш важливим фактором на ранніх етапах історії інклюзивних подорожей, ніж зараз. У багатьох аеропортах США тепер можна знайти не лише допоміжні системи прослуховування, телефони з регулюванням гучності та телетайпи, а й візуальні пейджері та ЕЛТ біля виходу

на посадку, які надають інформацію в реальному часі. Портативні FM-системи покращують доступ у туристичних групах. Нові вказівки для Закону про американців з обмеженими можливостями 1990 року вимагають відтворення мовлення в автоматичних касах і автоматах для оплати проїзду, тоді як у майбутньому можуть знадобитися звукові сигнали на пішохідних переходах і навіть розмовні знаки. Через технологічні зміни стандарти доступу не можуть залишатися статичними.

Інтернет, звичайно, зробив революцію в інклюзивних подорожах, оскільки він має багато інших аспектів життя людей з обмеженими можливостями. Доступність, а насправді поширення детальної інформації про доступ, що було неможливо уявити до 1990-х років, зробило планування подорожей простішим і менш дорогим і, безсумнівно, спонукало більше людей подорожувати. Це також полегшило підприємствам, навіть у віддалених місцях, пошук технічної інформації, необхідної для покращення фізичного доступу або визначення місцезнаходження постачальників продукції. Одним із найперших сайтів, присвячених інклюзивним подорожам, є Access Able Travel Source, яким керують Керол і Білл Рендалл. Чудові портали для доступних подорожей зараз також існують у Європі, Великобританії, Канаді та Австралії (Access Board, 2004, pp. 235-236).

Поява інтернету, звичайно, зробила революцію в інклюзивних подорожах, оскільки він має багато інших аспектів життя людей з обмеженими можливостями. Доступність, а насправді поширення детальної інформації про доступ, що було неможливо уявити до 1990-х років, зробило планування подорожей простішим і менш дорогим і, безсумнівно, спонукало більше людей подорожувати. Це також полегшило підприємствам, навіть у віддалених місцях, пошук технічної інформації, необхідної для покращення фізичного доступу або визначення місцезнаходження постачальників продукції. Одним із найперших сайтів, присвячених інклюзивним подорожам, є Access Able Travel Source, яким керують Керол і Білл Рендалл. Чудові портали для доступних подорожей зараз також існують у Європі, Великобританії, Канаді та Австралії.

Глобальне поширення доступності за допомогою технологій є ще однією тенденцією, яку варто відзначити. У готелях, де немає інших тактильних вивісок або позначок шрифтом Брайля, ліфти Otis доступні для незрячих гостей і мають опущені панелі керування. Стандартизацію доступу також можна побачити в комерційних літаках, оскільки існує лише кілька великих виробників, таких як Boeing і Airbus. Звичайно, обмежений рівень доступності, якого вимагає від авіакомпаній положення Закону про доступ авіаперевізників США, який дозволяє вузькі проходи та забороняє доступ до туалету, окрім літаків із кількома проходами, можна розглядати як обмеження доступу в усьому світі.

До 1970-х років небагато туристичних організацій або компаній надавали або пропагували засоби чи послуги особам з обмеженими можливостями. Мабуть, найпершою туристичною компанією по США була Evergreen Travel, розташована в Лінвуді, штат Вашингтон, яка пропонувала тури «Крила на колесах» і «Біла тростина» з 1961 до 1994 року, коли власниця Бетті Хоффман пішла на пенсію. Через відсутність доступних приміщень клієнтам під час ранніх турів на візках доводилося багато піднімати та переносити. Одним із популярних напрямків за кордоном був Китай і Велика стіна. До 1980-х років компанія придбала автобус з підйомником для турів на Захід. Ще одна піонерська фірма, Flying Wheels Travel, заснована в 1970 році Джаддом Джейкобсоном, хворим на параліч, і його дружиною Барбарою, досі працює, пропонуючи самостійні та групові подорожі. Для дорослих із вадами розвитку Sundial Special Vacations в Орегоні надає можливості для подорожей і

відпочинку з 1968 року, а The Guided Tour, заснований Ірвом Сігалом, з 1972 року. Ще один піонер, Wilderness Inquiry, організовує інклюзивні пригоди на свіжому повітрі в зоні каное в Міннесоті Баундарі Вотерс з 1978 року.

У Канаді одне з перших спеціалізованих туристичних агентств, Handi-Tour, було створено в 1977 році Сінні Ноубл, який пізніше написав Handitravel: довідкова книга для людей з обмеженими можливостями та літніх мандрівників (1985). Інші новаторські туристичні агенти 1970-х років у США включають Лу та Івонн Нау з Nautilus Tours; Джоан Даймонд, поточний власник компанії; і Боб Зівіцкі з Whole Person Tours, який також видавав журнал подорожей The Itinerary, що виходив раз на два місяці до свого виходу на пенсію в 1992 році. У Великій Британії компанія Chalfont Lines, заснована Террі Рейнольдсом у 1972 році, залишається лідером донині. У 1997 році компанія Chalfont вразила індустрію своїм туристичним автобусом «Millenium Executive» вартістю 500 000 доларів США, розробленим для загального доступу, обладнаним туалетом для інвалідних візків і допоміжною системою прослуховування. У Нідерландах туристична компанія Анни Деккер, EuroWorld, бере свій початок у 1977 році (Kéroul, 2001, p.34).

Багато з цих перших прихильників інклюзивних подорожей були активними членами Товариства сприяння подорожам для інвалідів (тепер Товариство доступних подорожей і гостинності), некомерційної освітньої організації, заснованої в 1976 році. Її голова Мюррей Відоклер, туристичний агент з Брайтон-Біч, Бруклін, вважав, що люди з обмеженими можливостями мають право подорожувати, як і всі інші, і що інклюзивні подорожі стануть важливим ринком. Раніше пан Відоклер брав участь у боротьбі за громадянські права, зафрахтувавши 500 автобусів навіть із Канади для Маршу на Вашингтон у 1963 році, а також заснував Африканську туристичну асоціацію в 1975 році (Van Horn, 1999, p. 5). Його нова організація SATH мала на меті переконати вкрай скептично налаштовану індустрію подорожей, що доступні подорожі – це не лише правильна річ з моральної точки зору, а й з грошової точки зору.

Наскільки SATH досяг своїх цілей, залишається дискусійним. Безумовно, з часом її рішення залишатися виключно волонтерською організацією, контрольованою членами родини, обмежило її ефективність і розмір. Хоча Національна туристична асоціація та Американське товариство туристичних агентів нагородили пана Відоклера найвищими відзнаками перед його смертю в 1999 році, їхня прихильність інклюзивним подорожам залишається глибокою. У 1997 році лише сто агентств-членів ASTA спеціалізувалися на цьому ринку. Як наслідок, мандрівники з обмеженими можливостями набагато менше покладаються на турагентів, ніж населення в цілому. NTA було ще менш чуйним. Його члени, які в основному пропонують екскурсії на автобусах, протистояли залученню клієнтів, які користуються інвалідними візками, навіть незважаючи на те, що автобуси з підйомником тепер є обов'язковими та доступними. Основною метою SATH з 1997 року є щорічний Всесвітній конгрес для мандрівників з обмеженими можливостями, який проводиться в Південній Флориді та призначений головним чином для навчання турагентів.

З самого початку SATH намагався підвищити обізнаність на міжнародному рівні. Між 1976 і 1984 роками Товариство проводило конференції в Римі, Амстердамі, Відні, Лондоні та Торонто, а також у Бостоні, Вашингтоні та Лос-Анджелесі. Стратегія полягала в тому, щоб викликати дух конкуренції між містами, а також країнами, одночасно надаючи агентам і туроператорам можливість досліджувати доступ і залучати сприйнятливих операторів у нових напрямках. Вдома SATH працював у консультативному комітеті Конгресу з питань подорожей і туризму та тісно

співпрацював з Управлінням подорожей і туризму США (USTTA), нині неіснуючим відділенням Міністерства торгівлі. У 1985 році SATH і USTTA організували тур по США для британських і німецьких журналістів, які спеціалізуються на питаннях інвалідності (Davis, 1986, стор. 1). USTTA, разом з Greyhound Lines і ASTA, також профінансували публікацію буклету SATH «Сполучені Штати вітають інвалідів». За словами автора Гарольда Снайдера, пізніше буклет було перекладено 11 або 12 мовами, розповсюджено 500 000 примірників. Снайдер, який є сліпим, був офіцером SATH з 1980 по 1986 рік, а раніше працював першим координатором програм для інвалідів у Смітсонівському музеї (Snider, 1985).

Мандрівники з особливими потребами, особливо ті, хто користується інвалідними візками, зазнавали дискримінації: відмовляли в посадці без супроводу супроводжуючого, вимагали надати медичні довідки, відмовляли у виборі місця та підлягали квотам на рейс. Остаточні положення Ради цивільної авіонавтики в 1982 році стосувалися деяких із цих питань, але лише для приміських або регіональних авіакомпаній, які отримують пряму федеральну підтримку, а не для великих авіакомпаній. Доступ до світу Луїзи Вайс містить захоплюючий знімок індустрії подорожей у 1986 році зі сторінками таблиць щодо різних політик авіакомпаній. Незважаючи на те, що Верховний суд ухвалив рішення проти PVA, буря розголосу навколо цієї справи зрештою призвела до того, що Конгрес вирішив, що на деякі авіакомпанії поширюється федеральне законодавство, а на інші – ні. Результатом став Закон про доступ авіаперевізників 1986 року.

У листопаді 1986 року Канадська транспортна комісія також виступила на захист мандрівників з обмеженими можливостями, постановивши, що Air Canada та інші національні авіакомпанії більше не можуть вимагати супроводжуючих для пасажирів з обмеженими можливостями (Kérout, 2001, р. 46).

В нашій державі ще за радянських часів соціальний та інклюзивний туризм майже не розвивалися. В той час, коли в Європі розвиток такого туризму відбувався достатньо інтенсивно, в Україні він розвивався в контексті розвитку санаторно-курортної справи на базі санаторіїв та курортів. У 60-70-х роках XX століття в Україні з'являються перші програми, направлені на розвиток доступних подорожей.

Нормативно-правову базу соціального та інклюзивного туризму в Україні складають нормативно-правові документи, нормативно-правові акти та постанови: Конституція України, Закони України «Про туризм», «Про природно-заповідний фонд України», «Про розвиток туризму і курортів в Україні», «Про охорону культурної спадщини», постанова Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2015 р. № 821 «Деякі питання реалізації у 2015–2017 роках Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року», розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 року № 168-р «Про затвердження Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» та ін.

На наш погляд, зважаючи на міжнародний досвід, в Україні потрібно враховувати наступні важливі рекомендації під час створення і реалізації туристичного продукту соціального та інклюзивного характеру:

- В усіх аспектах враховувати інтереси туристів з особливими потребами.
- Надавати більш ширші варіанти в організації туристичних послуг для відповідних груп туристів, в тому числі враховувати транспортну доступність об'єктів туристичної індустрії;
- Під час розробки і впровадження туристичних програм і екскурсій для туристів з особливими потребами зосереджувати увагу на районах із сприятливими кліматичними і природними умовами.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Незважаючи на відносно недавнє походження, рух за інклюзивні подорожі зараз певною мірою розгорнувся в більшості країн світу. Зростаюча важливість і конкурентоспроможність індустрії туризму в поєднанні зі старінням населення в регіонах, які забезпечують більшу частину світового туристичного попиту, є переконливим економічним аргументом для створення об'єктів і послуг, доступних для всіх. Глобальне поширення прав людей з інвалідністю та рухів за незалежне життя також підвищує обізнаність і призводить до законодавчих змін, які починають впливати як на приватний, так і на державний сектори. Незважаючи на те, що навіть у Сполучених Штатах «бездоганий» досвід подорожей залишається радше метою, ніж реальністю, відчутті покращення доступу все одно відбуваються щодня. Спеціалізовані туроператори в багатьох країнах тепер роблять подорожі можливими для внутрішніх та іноземних туристів з обмеженими можливостями. З часом, коли громадський транспорт, житло та пам'ятки стануть доступними, інклюзивні подорожі стануть все більш і більш масовими, а не «особливими потребами». Ґрунтовне вивчення історії становлення та розвитку адаптивного туризму створює підґрунтя для глибшого осмислення його сучасних викликів та визначення перспектив удосконалення нормативної, організаційної й інфраструктурної бази в Україні та світі.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Безугла, Л., Белобородова, М., & Герасименко, Т. (2022). Формування інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*, 2(6), 20–25
[https://doi.org/10.32782/2708-4949.2\(6.2022.4](https://doi.org/10.32782/2708-4949.2(6.2022.4)
- Бейдик, О. О., & Топалова, О. І. (2025). *Адаптивний туризм: передумови та перспективи розвитку : навч. посіб.* Київ.
- Белосова, Н. В. (2018). Теоретичні аспекти розвитку інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні. *Наук. зап. СумДПУ ім. А. С. Макаренка. Географічні науки*, 9, 205–212.
<http://repository.sspu.edu.ua>
- Кравченко, О. (2022). Інклюзивний туризм в умовах закладу освіти: принципи, функції, напрями та види. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 42–49.
<https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.7>
- Кравченко, О.О., & Кучер, Г.М. (2019). Інклюзивний соціально-реабілітаційний туризм як складова соціальної роботи у громаді (на прикладі м. Умань). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 2(45), 109–114.
<https://doi.org/10.24144/2524-0609.2019.45.109-114>
- Люта, Д. А. (2015). Світовий досвід підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі. *Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie*. Łódź : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności, Polska, 4, 2–7

- Architectural and Transportation Barriers Compliance Board: Americans with Disabilities Act (ADA) Accessibility Guidelines for Buildings and Facilities; Architectural Barriers Act (ABA) Accessibility Guidelines (2004, 29 Jule)
<https://www.gao.gov/products/gao-04-1021r>
- Cruise, B. (2004). Paralympians Enjoy Greek Hospitality. *Able News* 13(6), 16.
- Darcy S., McKercher B., & Schweinsberg S. (2020). From tourism and disability to accessible tourism: A perspective article. *Tourism Review*. 75 (1), 140–144.
<https://doi.org/10.1108/TR-07-2019-0323>
- Davis, S. (1986). SATH/USTTA Fam Tour for European Journalists A Success. *SATH News*, 7(6), 1–4.
- Heumann, J.E. (2003). *Foreword to The Independent Living Movement: International Experiences*.
- ILRU. (2003). *International Independent Living Timeline: Milestones Through 2003*.
http://www.ilru.org/summit/3-international_il_timeline.htm
- Kéroul. (2001). *A Growth Market: Behaviors among Tourists with Restricted Physical Abilities in Canada*. Montreal: Kéroul.
- Pelka, F. (1997). *The ABD-CLIO Companion to The Disability Rights Movement*. Santa Barbara: ABC-CLIO, Inc.
- Snider, H. (1985). *The United States Welcomes Handicapped Visitors*. New York: SATH.
- Van Horn, L. (1999). In Memorium: Murray Vidockler. *Open World for Disability and Mature Travel*, 3(1), 5–13.
- Zames Fleishcher, D., & Zames, F. (2001). *The Disability Rights Movement: From Charity to Confrontation*. Philadelphia: Temple University Press.

REFERENCES

- Bezuhla, L., Bieloborodova, M., & Herasymenko, T. (2022). Formuvannia inkliuzyvno-reabilitatsiinoho turyzmu v Ukraini. *Innovatsii ta tekhnologii v sferi posluh i kharchuvannia*, 2(6), 20-25
[https://doi.org/10.32782/2708-4949.2\(6.2022.4](https://doi.org/10.32782/2708-4949.2(6.2022.4)
- Beidyk, O. O., & Topalova, O. I. (2025). *Adaptyvnyi turyzm: peredumovy ta perspektyvy rozvytku : navch. posib*. Kyiv.
- Bielousova, N. V. (2018). Teoretychni aspekty rozvytku inkliuzyvnoho reabilitatsiino-sotsialnoho turyzmu v Ukraini. *Nauk. zap. SumDPU im. A. S. Makarenka. Heohrafichni nauky*, 9, 205–212.
<http://repository.sspu.edu.ua>
- Kravchenko, O. (2022). Inkliuzyvnyi turyzm v umovakh zakladu osvity: pryntsyipy, funktsii, napriamy ta vydy. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 42–49,
<https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.7>
- Kravchenko, O.O., & Kucher, H.M. (2019). Inkliuzyvnyi sotsialno-reabilitatsiinyi turyzm yak skladova sotsialnoi roboty u hromadi (na prykladi m. Uman). *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: «Pedagogika. Sotsialna robota»*, 2(45), 109–114.
<https://doi.org/10.24144/2524-0609.2019.45.109-114>
- Liuta, D. A. (2015). Svitovyi dosvid pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv turystychnoi haluzi. *Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie*. Łódź : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności, Polska, 4, 2–7
- Architectural and Transportation Barriers Compliance Board: Americans with Disabilities Act (ADA) Accessibility Guidelines for Buildings and Facilities; Architectural Barriers Act (ABA) Accessibility Guidelines (2004, 29 Jule)

<https://www.gao.gov/products/gao-04-1021r>

- Cruise, B. (2004). Paralympians Enjoy Greek Hospitality. *Able News* 13(6), 16.
- Darcy S., McKercher B., & Schweinsberg S. (2020). From tourism and disability to accessible tourism: A perspective article. *Tourism Review*. 75(1), 140–144.
<https://doi.org/10.1108/TR-07-2019-0323>
- Davis, S. (1986). SATH/USTTA Fam Tour for European Journalists A Success. *SATH News*, 7(6), 1–4.
- Heumann, J.E. (2003). *Foreword to The Independent Living Movement: International Experiences*.
- ILRU. (2003). *International Independent Living Timeline: Milestones Through 2003*.
http://www.ilru.org/summit/3-international_il_timeline.htm
- Kéroul. (2001). *A Growth Market: Behaviors among Tourists with Restricted Physical Abilities in Canada*. Montreal: Kéroul.
- Pelka, F. (1997). *The ABD-CLIO Companion to The Disability Rights Movement*. Santa Barbara: ABC-CLIO, Inc.
- Snider, H. (1985). *The United States Welcomes Handicapped Visitors*. New York: SATH.
- Van Horn, L. (1999). In Memorium: Murray Vidockler. *Open World for Disability and Mature Travel*, 3(1), 5–13.
- Zames Fleishcher, D., & Zames, F. (2001). *The Disability Rights Movement: From Charity to Confrontation*. Philadelphia: Temple University Press.

Дата надходження до редакції 19.01.2026

Ухвалено до друку 30.01.2026

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)